

نگاهی به کتاب جدید
مطالعات اجتماعی
پایه سوم ابتدایی

تربیت اجتماعی و مهارت‌های زندگی

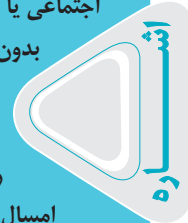
دکتر ناهید فلاحیان

عضو هیئت علمی پژوهشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

به موازات تغییر و تحول محتوای کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی بر مبنای رویکردهای برنامه‌ی درسی ملی، امسال نوبت به تغییر محتوای آموزشی پایه‌ی سوم رسید و کتاب‌های درسی جدیدی تألیف شد که یکی از آن‌ها، مطالعات اجتماعی یا همان تعلیمات اجتماعی قبلی است.

بدون شک، معلمان محور اصلی اجرای هر برنامه‌ی درسی جدید هستند و هر چه میزان آگاهی و تسلط آن‌ها به اهداف، رویکردها و روش‌ها و محتوای یک برنامه بیشتر باشد، موفقیت آن برنامه و میزان تحقق اهداف بیشتر خواهد بود. به عکس، زمانی که برنامه‌ها تغییر می‌کنند، اگر معلم روح تغییرات را در نیافته باشد و به روش‌های قبلی ادامه دهد، اهداف مطلوب تحقق پیدا نخواهند کرد.

امسال در پایه‌ی سوم ابتدایی، آموزگاران عزیز پس از یک دوره‌ی نسبتاً طولانی آموزشی کتاب قبلی، یعنی داستان خانواده‌ی آقای هاشمی، با کتاب و محتوای جدیدی روبه‌رو می‌شوند. در این نوشتار تلاش بر آن است که ابعاد مختلف برنامه‌ی درسی و کتاب جدید تا حدی روشن شود.

تغییر برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی

در ابتدا لازم است معلمان عزیز بدانند که تغییر انجام شده، در حوزه‌ی این درس منحصر به یک کتاب درسی در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی نیست. به عبارت دیگر، این تغییر را نباید تغییر محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی پایه‌ی سوم تلقی کرد، بلکه کل برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی در دوره‌ی آموزش عمومی (ابتدایی و متوسطه‌ی اول) را در بر می‌گیرد. متأسفانه برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی و کتاب‌های مربوط به آن در چند دهه از نظر ساختاری هیچ‌گونه تغییری نداشته و اصلاحات مقطعی نیز نتوانسته است تحول قابل توجهی در برون‌دادها و روش‌های

یادگیری پدید بیاورد. در نتیجه، این کتاب‌ها هم‌چنان در مسیر تربیت اجتماعی، مهارت‌های زندگی و صلاحیت‌های شهروندی و به‌کارگیری روش‌های فعال و نوین، ضعیف عمل کرده‌اند. از جنبه‌ی آموزشی نیز غلبه‌ی رویکرد حافظه‌محور و به خاطر سپردن اسامی و اماکن و رویدادها به‌ویژه در سال‌های بالاتر و تأکید بر جنبه‌های دانشی و اطلاعاتی و غافل شدن از پرورش مهارت‌ها و درونی‌سازی اخلاق و ارزش‌ها به‌علت فقدان فعالیت‌های مناسب در سازمان‌دهی محتوا، از ضعف‌های این کتاب‌ها بوده است که پژوهشگران برنامه‌های درسی در تحقیقات خود بر آن‌ها تأکید کرده‌اند.

قالب یک داستان بود و از آنجا که داستان در این دوره جذابیت و اثرگذاری زیادی روی کودکان دارد، بر جذابیت‌های کتاب می‌افزود.

این کتاب در سال ۱۳۸۱ مورد بازنگری قرار گرفت و تغییرات اندک در متن دروس، طراحی فعالیت‌های جدید و تعویض کامل عکس‌ها و تصویرگری‌ها از ویژگی‌های این بازنگری بود. این بازنگری به تأیید مؤلف نیز رسید. با این‌که هم مؤلف و هم کسانی که این کتاب را با اجازه‌ی ایشان بازنگری کردند اهداف و مقاصد مهمی را در زمینه‌ی تربیت فردی و اجتماعی کودکان دنبال می‌کردند، اما در برخی موارد مشاهده می‌شد که برخی معلمان روح و اهداف و مقاصد کتاب را به خوبی دریافته‌اند! برای مثال، برخی معلمان به سؤال‌های حافظه‌ای کتاب بیشتر اهمیت دادند و به فعالیت‌ها توجهی نداشتند یا آن‌ها را انجام نمی‌دادند. در واقع این ضعف مربوط به بخش اجرای برنامه بود.

با وجود ویژگی‌های مثبت و درخور توجه این کتاب، با گذشت زمان، محدودیت‌ها و کمبودهایی در زمینه‌ی آموزشی مطالعات اجتماعی در این پایه بروز کرد:

به‌طور کلی از آنجا که آموزش مطالعات اجتماعی با جغرافیا و تاریخ عجین است، لذا در اولین گام‌های آموزش مطالعات اجتماعی، نخست باید پایه‌های شناخت و مهارت‌های جغرافیایی و تاریخی شکل بگیرد. برای مثال در این کتاب بچه‌ها ناگهان با نقشه‌ی استان‌ها و نقشه‌ی کلی ایران روبه‌رو می‌شدند، در حالی که هنوز مراحل ابتدایی آموزش نقشه‌خوانی را در مدرسه طی نکرده بودند یا بدون آموزش زمان گذشته، حال، آینده و مفهوم خط زمان و ترتیب و توالی رویدادها، از حوادث مهم تاریخ معاصر عبور داده می‌شدند.

میزان توقف دانش‌آموزان در فضای خانه و مدرسه و کسب شناخت‌ها و مهارت‌های لازم در این بخش، اندک بود و دانش‌آموزان به سرعت به فضای محیط جغرافیایی و آثار تاریخی کشور ایران وارد می‌شدند.

از دیگر کمبودهای این برنامه‌ی درسی یکی این بود که با توجه به فضای تألیف کتاب در آن سال‌های دور که اصولاً راهنمای برنامه‌ی درسی وجود نداشت، جداول وسعت و توالی مفاهیم طراحی نمی‌شد. لذا معلوم نبود پس از آنکه مؤلف محترم پایه‌ی سوم، مفاهیم جغرافیایی، تاریخی و اجتماعی را در کتاب طرح کرده است، این مفاهیم با چه حدود و ثغوری و چگونه در سال‌های بعد باید تداوم یابد.

مطالعات اجتماعی چیست؟

مطالعات اجتماعی یک حوزه‌ی یادگیری اصلی و کلیدی است که تقریباً در تمام کشورهای دنیا با همین عنوان یا

گروه مطالعات اجتماعی از حدود ۱۲ سال پیش برای تغییر برنامه و تدوین راهنمای جدید برنامه‌ی درسی برای دوره‌ی ابتدایی تلاش خود را آغاز کرد و با انجام پژوهش‌های تطبیقی، برگزاری کارگاه‌های برنامه‌ی درسی و تشکیل جلسات شورا، به تدوین راهنمای برنامه‌ی جدید برای این دوره پرداخت و برنامه‌ی جدید را از طریق گردهمایی سراسری و کشوری در سال ۱۳۸۶ در باشگاه فرهنگیان تهران با حضور نمایندگان گروه‌های آموزشی استان‌ها، اعتبار بخشید. با آغاز روند مطالعات تدوین برنامه‌ی درسی ملی، برنامه‌ی مطالعات اجتماعی خود را با برنامه‌ی درسی مزبور هماهنگ کرده و عناصر و مؤلفه‌های این برنامه‌ی جدید را به کار گرفته است.

تاکنون، بر مبنای این راهنمای جدید، کتاب‌های درسی پایه‌ی ششم و پایه‌ی سوم ابتدایی تألیف شده‌اند.

البته برای کتاب پایه‌ی سوم ابتدایی، علاوه بر اعتباربخشی مرسوم یا نظرسنجی متداول از آموزگاران که در مورد کتاب‌های درسی جدید انجام می‌شود، این فرصت نیز فراهم شده است که در تعدادی از مدارس به‌صورت آزمایشی تدریس و اجرا شود.

نگاهی به کتاب قبلی

پس از انقلاب شکوهمند اسلامی، تغییراتی در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی پدید آمد. در پایه‌ی سوم یک کتاب کاملاً جدید تألیف شد. در پایه‌های چهارم و پنجم سرفصل‌های جغرافیا و تاریخ حفظ شدند و محتوا براساس دوره‌ی جدید تا اندازه‌ای بازنگری شد. بخش مدنی این کتاب‌ها نیز متناسب با ساختار جدید سیاسی - اجتماعی و تشکیل نظام جمهوری اسلامی، دگرگون و از نو تألیف شد، زیرا در این بخش موضوعاتی چون ساختار حکومت، مجلس، قوای سه‌گانه، تعاون، مؤسسات اجتماعی و... مطرح بود که می‌بایست براساس شرایط جدید پس از انقلاب نوشته می‌شد. با این حال، رویکردهای سازمان‌دهی محتوا و نوع آموزش در این کتاب‌ها چندان تغییری نکرد و سال‌ها به روال سنتی خود ادامه داد.

محتوای کتاب سوم، داستان خانواده‌ای (خانواده‌ی آقای هاشمی) بود که باید به سبب وضعیت پیش‌آمده و انتقال محل زندگی از جایی به جای دیگر ایران، سفر می‌کردند و در این سفر، دانش‌آموزان با ماجراهای این خانواده درگیر می‌شدند. این ماجراها، آموزش و شناخت نواحی جغرافیایی ایران و همچنین موضوعات تربیتی و اجتماعی را نشانه می‌رفت. مؤلف محترم کتاب، آقای دکتر حداد عادل، به‌صورت ابتکاری در این کتاب، سازمان‌دهی تلفیقی را برای آموزش به‌کار گرفته بودند که در زمان خود و حتی مدت‌ها بعد بسیار جالب بود و با استقبال مواجه شد. از دیگر نکات مثبت این کتاب، طرح کل موضوعات در

و تأکید دیگر چون تعلیمات اجتماعی، علوم اجتماعی، مطالعات جامعه و محیط، محیط‌شناسی آموزش داده می‌شود. مطالعات اجتماعی از تعامل انسان با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، اقتصادی و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن بحث می‌کند. از آن‌جا که این درس بر محور کنش متقابل آدمیان با یکدیگر و با محیطی که در آن به سر می‌برند، در روند زمانی استوار است، می‌توان ادعا کرد که جامعه، مکان و زمان سه محور عمده‌ی این درس‌اند.

عناوین دیگر چون تعلیمات اجتماعی، علوم اجتماعی، مطالعات جامعه و محیط، محیط‌شناسی آموزش داده می‌شود. مطالعات اجتماعی از تعامل انسان با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، اقتصادی و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن بحث می‌کند. از آن‌جا که این درس بر محور کنش متقابل آدمیان با یکدیگر و با محیطی که در آن به سر می‌برند، در روند زمانی استوار است، می‌توان ادعا کرد که جامعه، مکان و زمان سه محور عمده‌ی این درس‌اند.

مؤلفه‌ها و عناصر برنامه‌ی جدید الف) رویکرد کلی

برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی با توجه به رویکرد کلی برنامه‌ی درسی ملی مبنی بر فطرت‌گرایی توحیدی و اهتمام به شکوفایی فطرت، سعی می‌کند زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را فراهم آورد. از این‌رو، هدف غایی مطالعات اجتماعی، تربیت افرادی مؤمن، مسئول، آگاه و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی است. لذا با توجه به رویکرد فرهنگی - تربیتی برنامه، باید سازمان‌دهی محتوا، روش‌های یاددهی - یادگیری و ارزش‌یابی متحول شوند و به عبارت دیگر، این رویکرد تأثیر خود را بر کلیه‌ی عناصر برنامه حاکم می‌کند.

در برنامه‌ی درسی ملی به پنج عنصر تعقل، ایمان، اخلاق، علم و عمل در چهار عرصه‌ی رابطه با خود، با خدا، با عالم خلقت و با خلق (دیگران) تأکید می‌شود.

در **سند برنامه‌ی درسی ملی** در بخش «مبانی ارزشی شناختی»، ارزش‌های مربوط به خانواده شامل موارد زیر برشمرده شده است:

۱/۴/۲۷- احترام، احسان و مهرورزی به والدین و اعضای خانواده؛
۱/۴/۲۸- احترام و خدمت به بزرگ‌سالان، محبت به خردسالان و توجه به نیاز و تربیت کودکان و رعایت حقوق آنان؛

۱/۴/۲۹- مشورت و بهره‌گیری از تجارب بزرگ‌ترها و سال‌خوردگان؛

۱/۴/۳۰- توجه به حقوق همسر و فرزندان.

با توجه به اهمیت، نقش و جایگاه خانواده و روابط خانوادگی

ب) رویکردهای آموزشی

در زمینه‌ی سازمان‌دهی محتوا، رویکرد برنامه‌ی تلفیقی از نوع موضوعی (تماتیک) و از نظر آموزشی پرورش مهارت‌های کاوشگری است.

تلفیق: منظور از رویکرد تلفیقی این است که در هر تم یا مضمون، تعدادی حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی آن‌ها با یکدیگر تلفیق می‌شوند.

در برنامه‌ی جدید مطالعات اجتماعی به‌منظور تعیین حوزه‌های مرتبط براساس نیازهای برنامه، پنج حوزه‌ی موضوعی انتخاب شده‌اند که محتوای موضوعی و عملی برنامه را پوشش می‌دهند که هر یک از این حوزه‌ها ناظر به یک یا چند رشته‌ی علمی است. این حوزه‌های موضوعی عبارت‌اند از:

۱. زمان، تداوم، تغییر ← تاریخ؛

۲. مکان و فضا ← جغرافیا؛

۳. فرهنگ و هویت ← جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، دین و اخلاق؛

۴. نظام اجتماعی ← علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی؛

۵. منابع و فعالیت‌های اقتصادی ← اقتصاد، جغرافیا، مطالعات زیست‌محیطی، دین و اخلاق.

هر یک از این حوزه‌های موضوعی دارای سه مفهوم کلیدی هستند.^۱ در هر تم یا مضمون کتاب دو یا چند مفهوم کلیدی با یکدیگر تلفیق می‌شوند.

برای مثال در فصل پنجم کتاب (خانه‌ی ما) از چهار حوزه‌ی موضوعی استفاده شده است و فصل‌ها و درس، پیرامون این حوزه‌ها و مفاهیم کلیدی سازمان‌یافته‌اند.

مفاهیم کلیدی	حوزه‌ی موضوعی
موقعیت فضاهای خانه روی نقشه انواع خانه در نواحی مختلف ایران رعایت نکات ایمنی در خانه	۱. حوزه‌ی فضا و مکان پدیده‌های مکانی رابطه‌ی انسان و محیط حفاظت از محیط
تغییر خانه‌ها و شکل و کارکرد آن‌ها در زمان	۲. زمان، تداوم و تغییر تغییر و تحول
تعلق به خانه و خانواده	۳. فرهنگ و هویت تعلق و هویت
حفظ پاکیزگی و همکاری در مراقبت از خانه آتش‌نشانی	۴. نظام اجتماعی مسئولیت‌ها و تکالیف مؤسسات اجتماعی، نقش‌ها و گروه‌ها

مهارت‌های کاوشگری: در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی، فرایند کاوشگری در قالب پنج حوزه صورت می‌گیرد. این پنج حوزه عبارت‌اند از:

۱. کاوش و بررسی؛
۲. مشارکت؛
۳. برقراری ارتباط؛
۴. خلاقیت؛
۵. واکنش شخصی و اظهارنظر.

• در بخش **کاوش و بررسی**، مهارت‌هایی چون تفکر، طرح سؤالات روشن و واضح درباره‌ی موضوعات محیطی، اجتماعی، شناسایی موضوع، شناسایی منابع اطلاعات، پرس‌وجو، تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، مقایسه، دسته‌بندی اطلاعات، خواندن نمودار و عکس پرورش می‌یابند.

• در بخش **برقراری ارتباط**، مهارت‌های انتقال و بیان ایده‌ها و اطلاعات به شکل‌های مختلف گفتاری، شنیداری و خواندن و بیان مؤثر مدنظر است. این بخش، ارتباط میان افراد و ارتباط بین عناصر یک رویداد، فهم روابط علت و معلولی، برقراری ارتباط میان گذشته، حال و آینده و فهم توالی موضوعات را شامل می‌شود.

• در بخش **مشارکت**، همراهی، کار گروهی، تصمیم‌گیری جمعی، بردباری و نظایر آن مدنظر است.

• در بخش **خلاقیت**، کاربرد دانش‌ها و مهارت‌ها و اطلاعات در الگوها و موقعیت‌های جدید توسعه و بسط آموخته‌ها، پاسخ‌گویی به موقعیت‌های غیرمنتظره، ابداع روش‌های جدید پیشنهاد کردن و تجسم تقویت می‌شوند.

• در بخش **واکنش شخصی و اظهارنظر**، دانش‌آموزان اراده‌ای برای بازشناسی و بررسی موضوعات بر مبنای استنباط خویش نشان می‌دهند. مهارت‌های بازشناسی، نگرستن به موضوع از زوایای مختلف، نقد و بررسی بر مبنای تلقی خویش، بیان احساس خویش در این حوزه قرار می‌گیرند. با این توضیحات، معلوم می‌شود که مقصود ما از کاوشگری نه تنها روال مرسوم فرستادن دانش‌آموزان برای تحقیق آن هم بدون هیچ‌گونه راهنما و در اختیار گذاشتن منابع نیست، بلکه با این روال مخالفیم. مقصود ما از کاوشگری پرورش مهارت‌های کاوشگری در پنج حوزه‌ی گفته شده است.

رویکرد کاوشگری به راهبری و یادگیری مادام‌العمر می‌انجامد. رویکرد دیگری که به ویژه در مطالعات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی دنبال می‌شود، رویکرد «محیط‌های توسعه‌یابنده» است. در این رویکرد، آموزش از محیط‌های واقعی زندگی مانند خانه و مدرسه و محله شروع می‌شود و سپس به سمت شناخت و بررسی کشور و منطقه و قاره و جهان متمایل خواهد شد.

ساختار و سرفصل‌های کتاب جدید مطالعات اجتماعی

کتاب درسی جدید، شامل یک کتاب و تعدادی کاربرگ‌های فعالیت در پایان کتاب است و هفت فصل دارد که عناوین این فصول به شرح زیرند:

۱. من بزرگ‌تر می‌شوم؛ ۲. خانواده؛ ۳. همکاری در خانواده؛ ۴. نیازهای خانواده؛ ۵. خانه‌ی ما؛ ۶. مدرسه‌ی ما؛ ۷. از خانه تا مدرسه.

محتوا و ویژگی

برخی از ویژگی‌های محتوای طراحی شده برای کتاب پایه‌ی سوم ابتدایی به شرح زیر است:

الف) به ورود و پرورش صلاحیت‌های مشترک در برنامه‌ی درسی ملی در متون، تصاویر و فعالیت‌های کتاب توجه شده است. ب) برای هر فصل، فعالیت‌های نظام‌دار طراحی شده است، به طوری که انجام هر فعالیت، دانش‌آموزان را برای یادگیری مطالب مرحله‌ی بعد آماده می‌کند. در پایان کتاب نیز، کاربرگ‌های فعالیت وجود دارند که مازاد بر کتاب درسی نیستند.

بخش عمده‌ای از این فعالیت‌ها باید در حین فرایند یاددهی-یادگیری انجام شوند. مؤلفان، فعالیت‌های کتاب درسی و کاربرگ‌های انتهایی کتاب را طوری طراحی کرده‌اند که به مهارت کاوشگری و مهارت‌های زندگی و هوش‌های چندگانه، پوشش مناسب بدهد.

ب) همان‌طور که گفته شد، بحث اخلاق و درونی‌سازی ارزش‌ها به سبب جایگاهی که در برنامه‌ی درسی ملی به‌عنوان یک عنصر مهم دارد، از اهمیت خاصی برخوردار است. به همین دلیل، سعی شده است در سازمان‌دهی محتوای جدید، هم در عکس‌ها و تصاویر، هم در متن و هم در طراحی فعالیت‌ها، رویکرد تربیتی ناظر به اخلاق و ارزش‌های دینی حاکمیت یابد. در این زمینه از ارجاع دانش‌آموزان به قرآن و متون دینی نیز، نباید غافل بود. برای مثال سعی شده است همکاری و همدلی در خانواده، پذیرش فرد معلول مانند یک فرد عادی در فضای خانه و مدرسه از طریق عکس نمایش داده شود. برخی از فعالیت‌های عملی که به‌منظور تعمیق ارزش‌ها و اخلاق محوری در کتاب طراحی شده‌اند:

از پدربزرگ یا مادربزرگ یا یکی از افراد سالخورده‌ی فامیلستان قدردانی کنید. یک هفته فرصت دارید درباره‌ی این موضوع فکر کنید. این کار را هر طور دوست دارید انجام دهید. بعد در کلاس بگویید چگونه این کار را انجام دادید.	فصل دوم
در کاربرگ‌ی شماره‌ی پنج «من در کارهای خانه کمک می‌کنم» به مدت یک هفته، کارهایی را که برای همکاری در خانه انجام داده‌اید، در جدول یادداشت کنید. بگویید این همکاری چه فوایدی داشت؟	فصل سوم
شما و دوستانتان تصمیم گرفته‌اید در خانه‌تان صرفه‌جویی کنید و اسراف نکنید. هم‌فکری کنید و چند راهکار پیشنهاد بدهید.	فصل چهارم

در آموزش کتاب جدید به چه نکاتی توجه کنیم؟

۱. هدف اصلی را فراموش نکنیم.

هدف از آموزش مطالعات اجتماعی، تربیت اجتماعی و مجهز کردن دانش‌آموزان به مهارت‌های زندگی و به عبارت دیگر، کسب صلاحیت‌های لازم برای زندگی است. این هدف را همواره در حین تدریس و ارزش‌یابی مدنظر قرار دهید. این موضوع موجب می‌شود تا در پی این نباشیم که ذهن دانش‌آموزان ما فقط گنجینه‌ای از اطلاعات و دانستنی‌ها باشد و به همه‌ی پرسش‌ها خوب پاسخ دهند. اگر آموزش این درس‌ها موجب شد که دانش‌آموزان با خانواده‌ی خود تعامل بهتری داشته باشند، نظم و مقررات را در خانه و مدرسه رعایت کنند، صرفه‌جویی کنند و از اسراف بپرهیزند، مهارت‌هایی چون معرفی خود در حضور جمع، پس‌انداز، قدردانی کردن و... را به‌دست آورند، آن وقت می‌توانیم بگوییم که اهداف اصلی محقق شده‌اند.

با توجه به اهداف اصلی، استفاده از کتاب‌های تست و تمرین متداول در بازار و روبه‌رو کردن مداوم دانش‌آموزان با سؤالات جورکردنی، جای خالی، تستی و... با اهداف و رویکرد این کتاب مغایرت دارد. به جای توصیه به خریدن این کتاب‌ها به انجام صحیح فعالیت‌ها همت گمارید و همه‌ی تلاش خود را صرف پرورش مهارت‌ها و نگرش‌ها کنید.

۲. مقدمه‌ی کتاب درسی را بخوانید و هم‌چنین کتاب راهنمای تدریس را به دقت و چندبار مطالعه کنید.

۳. از روش‌ها و محیط‌های متنوع استفاده کنید و کلاسی سرزنده و با نشاط پدید بیاورید.

اگر بخواهیم به شیوه‌ی بسیار سنتی کلاس‌ها را به عرصه‌ی سخنرانی معلم و ساکت بودن بچه‌ها تبدیل کنیم یا به روش غلط از آن‌ها بخواهیم سؤال و جواب در کتاب بنویسند یا سؤال‌های کتاب را حفظ کنند، خطایی بزرگ مرتکب شده‌ایم.

برخی معلمان معتقدند که به قول خود، ابتدا باید تدریس کنند و بعد فعالیت‌ها را به دانش‌آموزان بسپارند تا آن‌ها پاسخ دهند؛ در حالی که این روش غلط است و فعالیت‌ها باید در فرایند تدریس انجام شوند و بخشی از تدریس به حساب آیند.

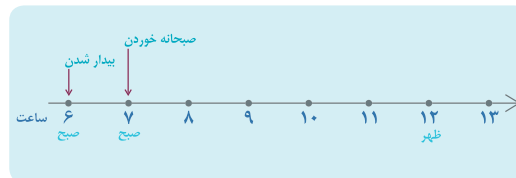
با استفاده از فضاهای دیگر مدرسه، مثل برگزاری یک جلسه‌ی درس در حیاط یا نمازخانه و هم‌چنین بازدید از مراکزی مثل آتش‌نشانی، دفتر پست، پارک و نظایر آن، درس را به فضای

ت) از دیگر ویژگی‌های محتوای جدید آن است که به درک مفاهیم و مهارت‌های پایه‌ای در بخش جغرافیا و تاریخ توجه کرده است تا دانش‌آموزان، که در سال‌های بعد تاریخ و جغرافیا می‌خوانند، مفاهیم پایه‌ای را درک کرده باشند.

یکی از این مفاهیم، موقعیت مکانی و پراکندگی پدیده‌ها است که در فصل پنجم و ششم کتاب به کمک تمرین و بررسی در فضای خانه، پیدا کردن مکان‌ها، جهت‌های جغرافیایی، موقعیت مکان‌ها از نظر چپ و راست و هم‌چنین تمرین و ممارست روی نقشه حاصل می‌شود.

در زمینه‌ی آموزش تاریخ، دو مفهوم خط زمان و توالی رویدادها در گذشته و حال و آینده و دیگری مدارک و شواهد مدنظر قرار گرفته است. برای درک زمان گذشته، ما باید بتوانیم رویدادهای مختلف را برحسب نظم زمانی (از قدیم‌ترین به جدیدترین) مرتب کنیم. یکی از شیوه‌های مفید برای مرتب کردن وقایع برحسب نظم زمانی، استفاده از خط زمان است. خطوط زمان ممکن است نظم رویدادها را در یک روز، یک هفته، یک سال، یک دهه یا یک قرن نشان دهند. قبل از تدریس مفهوم خط زمان در کتاب درسی، تمریناتی در کلاس انجام دهید و برای فهم موضوع از دانش‌آموزان بخواهید خط زمانی را برای یک روز خود تنظیم کنند.

برای مثال:

موضوع دیگر، بررسی شواهد و مدارک است که یکی از مفاهیم عمده‌ی کلیدی در حوزه‌ی تاریخ به‌شمار می‌رود. در فصل اول کتاب در فعالیتی از دانش‌آموزان خواسته شده است که وسایل و ابزارهایی از دوره‌ی کودکی خود را به کلاس بیاورند. این وسایل ممکن است اسباب‌بازی‌های دوره‌ی کودکی، اولین دست خط کلاس اول، پوشاک قدیمی و... باشند. از دانش‌آموزان بخواهید آن‌ها را به ترتیب زمانی مرتب کنند و به آن‌ها بفهمانید که این وسایل یک مدرک‌اند، یعنی چیزهایی را درباره‌ی گذشته برای ما آشکار می‌کنند. بدین ترتیب، پایه‌های بررسی مدارک و شواهد، در این سال شکل می‌گیرد.

باید توجه کرد که حوزه‌ی مطالعات اجتماعی حوزه‌ی گسترده‌ای است و چون تغییر و تحولات محیطی و اجتماعی در عصر حاضر شتاب فوق‌العاده‌ای پیدا کرده، لذا ضرورت‌ها، نیازها و مسائل جدیدی همواره در حال بروز و ظهور است و این برنامه‌ی درسی نیز باید بتواند به سهم خود به نیازها و ضرورت‌ها پاسخ دهد. هویت‌بخشی، تربیت اجتماعی و شهروندی، توجه به مهارت‌های زندگی، بهداشت روانی و اخلاق کودکان از دغدغه‌های برنامه‌ی جدید است.

زندگی نزدیک‌تر کنید.

به سرفصل‌ها، به نیازهای منطقه‌ی خود توجه کنید و متناسب با ویژگی‌های آن منطقه آموزش دهید.

برای مثال اگر در منطقه‌ی غیربرخورداری زندگی می‌کنید که کودکان دچار نابسامانی‌های خانوادگی هستند، باید در این زمینه برای برطرف شدن موانع و فشارها تلاش کنید؛ یا اگر در آموزش نکات ایمنی در منطقه‌ی زندگی شما خطرات دیگری به غیر از آن‌چه در کتاب درسی گفته شده (مثل دکل برق یا چاه آب) وجود دارد به آموزش نکات ایمنی در همان زمینه‌ها بپردازید.

۶. به ایجاد رابطه‌ی مؤثر بین دانش‌آموزان همت بگمایید.

معلم مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت دروس این حوزه، باید شیوه‌های مناسب کار گروهی میان کودکان و ایجاد روابط دوستانه، همکاری و مسئولیت‌پذیری را به‌طور عملی در کودکان تقویت کند.

۷. الگو باشید.

معلم، الگوی دانش‌آموزان است و آن‌چه در شخصیت معلم جلوه دارد، در وجود دانش‌آموزان نیز جلوه‌گر می‌شود. معلم مطالعات اجتماعی به دلیل ماهیت درسی باید نمونه‌ی عینی صلاحیت‌ها و مهارت‌های اجتماعی و پای‌بند به ارزش‌ها و اخلاق باشد.

۸. مطالعه کنید و از آگاهی از روش‌های جدید و تجربه‌های دیگران غفلت نکنید.^۲

درس مطالعات اجتماعی بنا بر ماهیت خود، با مسائل و موضوعات مختلف سروکار دارد. آگاهی خود را در زمینه‌های علمی و مهارتی مانند نقشه و نقشه‌خوانی، محیط‌زیست، روان‌شناسی خانواده، موضوعات تاریخی و جغرافیایی ارتقا دهید.

۴. مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید

تربیت کودکان هم حق و هم تکلیف همه‌ی خانواده‌هاست. قسمت عمده‌ای از مباحث این کتاب به خانه و خانواده اختصاص دارد. بی‌گمان بدون مشارکت خانواده‌ها، رفتارهای مطلوب دانش‌آموزان در محیط خانه محقق نمی‌شوند. برای مثال نمی‌توان کودک را به نظم یا رعایت مقررات تشویق کرد، در حالی که وی در خانواده‌ی بی‌توجه به نظم و مقررات زندگی می‌کند و چه‌بسا این آموزش، حتی تعارضات روانی برای کودک فراهم آورد.

این‌جاست که مسئولیت بسیار مهم معلم مطالعات اجتماعی آشکارتر می‌شود. معلم مطالعات اجتماعی باید در این‌جا نقش خود را در بسیاری از موارد تا سطح مشاور و مددکار خانواده‌ها گسترش دهد.

پیشنهاد می‌شود هر معلمی در طول سال، حداقل سه جلسه‌ی توجیهی با خانواده‌ی دانش‌آموزان داشته باشد. عناوین و سرفصل‌هایی چون همکاری در خانه، نظم و مقررات، احترام به والدین، احترام به سالمندان، مشارکت، صرفه‌جویی و... را برای خانواده‌ها تشریح کند و به کمک آن‌ها راه‌های مشارکت در آموزش دانش‌آموزان را بیابد.

شایسته است معلمان عزیز از خانواده‌ها نیز در امر ارزش‌یابی تحصیلی کمک بگیرند و بخشی از نمره‌ی ارزش‌یابی خود را به داوری خانواده (البته پس از برگزاری جلسات توجیهی) اختصاص دهند.

۵. محتوا را با شرایط محلی و بومی منطبق کنید.

این کتاب تنها الگو و کلیاتی در اختیار شما آموزگاران عزیز می‌گذارد. شما باید برحسب شرایط فرهنگی و محیطی و با توجه

۱. برای مطالعه‌ی بیشتر درباره‌ی حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی برنامه رجوع کنید به راهنمای برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی در سایت: <http://social.studies-dept.talif.sch.ir>
 ۲. برای اطلاع بیشتر از روش‌های آموزش مطالعات اجتماعی به کتاب «روش آموزش مطالعات اجتماعی برای دوره‌ی کارشناسی ابتدایی» کد ۱۳۹۰.۶۰۰۰ از انتشارات سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی مراجعه کنید.